

någon grupp eller rörelse utan snarare ett antal idéer, med nyhedendomen i centrum, som framför allt framförs och revideras av fransmannen Alain de Benoist. I artikeln redogör Dahl för idéerna, som han menar har stor potentiell genomslagskraft, men även för de Benoists främsta inspirationskällor.

Även Mattias Gardell (Stockholm) behandlar nyhedendomen i sin artikel ”Vargavinter i Vinland”. Huvudsakligen presenterar Gardell olika inriktningar av den moderna asatron i USA, framför allt de grupperingar som utgår från en rasideologisk tolkning av asatron. Gardell redogör ingående för utvecklingen av ”den hedniska miljön” i landet från 1960-talet och framåt genom att knyta an till globaliseringsprocessen och USA:s omvandling som nation.

Myter om det nordiska känns inte som en sammanhållen helhet utan snarare spretar bidragen åt några olika håll, vilket inte är helt ovanligt när det gäller antologier som har sin utgångspunkt i seminarieföredrag. Flera av artikelförfattarna har också tidigare mer eller mindre tagit upp samma frågeställningar, men sammantaget behandlar bidragen på ett lättillgängligt sätt många viktiga ämnen. Tillsammans ger artiklarna alltså läsaren en god inblick i senare tids diskussioner om ”det nordiska” och jag kan därför varmt rekommendera *Myter om det nordiska* såväl till forskare som allmänt intresserade och ser fram emot att få ta del av kommande böcker i serien.

Fredrik Skott, Göteborg

Mer än tusen ord. Bilden och de historiska vetenskaperna. Lars M. Andersson, Lars Berggren och Ulf Zander (red.). Nordic Academic Press. Lund 2001. 336 s., ill. ISBN 91-89116-22-4.

”En bild säger mer än tusen ord”, säger vi gärna när vi menar att bildens möjligheter att återge ett ögonblick vida överträffar ordens, dvs. att en bild omedelbart kan sammanfatta en komplicerad process som kanske skulle ta lång tid eller helt enkelt vara omöjlig att uttrycka med ord. Uttrycket kan också implicera något negativt, nämligen att en bild kan avslöja en sanning som man försökt att dölja med hjälp av (osanna) ord. I bägge fallen tillmätts alltså bilden ett större värde än orden. *Mer än tusen ord* är också den talande titeln på en antologi, där bilden som källa görs till föremål för en rad vetenskapliga analyser. Antologin är resultatet av

en mångvetenskaplig konferens kallad ”Bilden och den historiska vetenskapen”, som hölls i Lund 1999 och där bl.a. historiker, idéhistoriker, konst- och filmvetare deltog. Ett urval av de många föredrag som hölls i samband med denna konferens finns nu tryckta i boken.

I antologin behandlas i de olika bidragen bilden övergripande som källa, som en historisk utsaga i full paritet med skriftliga källor. Detta görs utifrån uppfattningen att bilden av hävd inte studerats på sina egna villkor av historiker utan endast av konstvetare. Textfixeringen har, menar man, gjort historikerna blinda för bildens betydelse. Författarnas utgångspunkt i antologin är emellertid att råda bot på detta och visa att bilder liksom skrivna texter är meningsbärande i sig, att de har speciella syften och en egen epistemologi. De följer konventioner och bygger samtidigt på val som upphovsmännen gjort utifrån de avsikter dessa haft, och bilder bör därför betraktas som visuella konstruktioner som måste förstås och bedömas utifrån den kontext eller den diskurs de är tillkomna i. Det går därför inte, påpekar man i boken, att enkelt projicera sin egen tids sätt att uppfatta och tolka på visuella uttryck från det förgångna. Bilders kodbudskap är inte alltid översättliga från en tid till en annan och en oförsiktig tolkning skulle således lätt kunna leda till anakronistiska felslut.

Ett sådant anakronistiskt felslut får man väl säga att historikern Hanne Sanders berör när hon i sin artikel diskuterar förhållandet mellan kyrkobyggnader och världsbilder. Hon utgår ifrån vår tids gängse uppfattning om kyrkobyggnaden som ett slags lokalt och historiskt identitetsmärke, en konstskatt som till varje pris bör bevaras och dessutom konserveras i det skick den befinner sig i. Den bör t.ex. inte rivas eller byggas om, annat än om man vill återställa den efter 1800-talets ombyggnader, som allmänt kommit att uppfattas mest som klåfingrig och smaklös förstörelse. (Ett gott exempel på detta är 1930-talets utplåning av Helgo Zettervalls nygotisering av Uppsala domkyrka under 1890-talet.)

Detta förhållningssätt till kyrkobyggnaden som okränkbar implicerar dock, menar författaren, ett sätt att betrakta kyrkan som inte hade varit möjligt i äldre tid. Ty, argumenterar hon, så länge kyrkan representerade samhällets främsta värden och människors världsbild var religiös, betraktades kyrkorna främst som bruksrum. Det fanns en ständig strävan till förnyelse och modernisering av dem. När de medeltida kyrkmålningarna kalkades över under 1700-talet var det ett utslag av den tidens inredningsideal. Kyrkorummet

skulle vara enkelt och ljus. De gamla målningarna uppfattades som omoderna och otidsenliga. Inställningen till kyrkorummet var således rationalistisk, dvs. rummet skulle vara funktionellt. Blev kyrkor överflödiga eller alltför förfallna rev man dem. När så under 1900-talet religionen alltmer privatiserades och kyrkan miste sin tidigare centrala position i samhället, kom inställningen till byggnaderna att dramatiskt förändras. De laddades om och blev i sekulariseringens tidevarv till kulturminnesmärken och konstskatter. Som sådana skulle de bevaras i det skick de gick och stod i och därmed blev modernisering eller rivning av dem tabu. Förhållningssätten till kyrkobyggnaden speglar alltså, hävdar Sanders, en förändrad världsbild.

Om Sanders diskuterar en stark ambition att bevara tar konstvetaren Solfrid Söderlind i sitt bidrag i stället upp idén om att utplåna monument, ett fenomen som brukar kallas *damnatio memoriae* (och som vi under 1980- och 1990-talen sett talrika exempel på i Östeuropa, där man efter kommunismens fall störtat statyer av Lenin och Stalin). Hon exemplifierar med bildstriden kring Gustav IV Adolf. Sedan denne avsatts 1809 försökte man från kungamaktens sida radera ut spåren efter honom genom att medvetet förstöra hans porträtt och monogram, hugga bort hans chiffer från byggnader och dra in medaljer med hans namn. Söderlind visar, med detta ur svensk historia unika exempel på bildförstörelse, att vanan att på detta sätt förrinta konstverk för att symboliskt radera ut någon ur historien, var kontinental och introducerades i Sverige av Karl XIV Johan. Hon kan emellertid också visa att aktionen till vissa delar misslyckades. Bilder av kungen finns kvar, eftersom alla inte hörsammade uppmaningen att förrinta dem utan i stället gömde undan föremål anknytta till Gustav IV Adolf.

Ett helt annat bildmedium, nämligen fotografiet, ägnar sig idéhistorikern Gunnar Broberg åt i sin representationskritiska artikel. Han behandlar det antropologiska fotot och dess dubbla funktion som dokumentations- och klassifikationsmetod av människor. Med hjälp av kameran kunde forskarna i fältet inte bara återge verkligheten på ett sanningsenligt sätt utan också framhäva skillnader mellan olika "folktyper" eller "raser". Mest kända är väl de rasbiologiska porträttsamlingarna i Uppsala universitetsbibliotek, där människor via en face- och profilbilder klassificerades och rangordnades efter yttre fysiska drag.

Broberg exemplifierar bl.a. med vetenskapens fotografier av samer. Dessa förväntades villigt posera fram-

för kameran i en ordning som fotografen med sin rätt till tolkningsföreträde bestämde. Ofta stötte dock dessa försök på starkt motstånd från samernas sida. De var ovilliga att låta sig avbildas samtidigt som de insåg att de kunde ta betalt för att ställa upp. Detta blev naturligtvis ett problem för vetenskapen. Samerna var utvalda som objekt att dokumenteras för framtiden, utvalda för sin exotism, sin annorlundahet. De förväntades vara ett slags ädla vildar som utsatta för det modernas frestelser och nydaningar snart skulle tvingas överge sin "traditionella" livsstil. Innan det skedde vill antropologerna dokumentera dem och därmed "rädda" dem för evigheten. Att det fanns en maktaspekt i detta intresse gentemot samerna tycktes forskarna inte uppmärksamma. Därför blev det problem när forskningsobjekten krävde kompensation för att ställa upp. Den fråga som aktualiserades var vem som "ägede" rätten till det samiska – forskarna som valt ut dem och definierat dem som värdiga att undersöka eller samerna själva?

Historikern Dick Harrison spinner på temat förmodernt/modernt när han i sitt bidrag via serietecknaren Hergés bildvärld studerar mellankrigstidens uppfattning av det förflutna och det moderna. Inte oväntat visar han att Hergé framställde det förflutna på ett utpräglat rasistiskt sätt, som en värld befolkad av oupplysta och okunniga vildar, vilka ägnade sig åt kannibalism och vidskepelse. Modernitet däremot blev som en motsats till detta liktydigt med framsteg och teknik. Tekniken var dock, på samma sätt som moderniteten i sig, dubbelsidig, som endera god eller ond beroende på i vems händer den fanns. I Hergés serie om Tintin symboliserar ingenjör Legrand den goda tekniken och den galne vetenskapsmannen den onda. Harrisons analys visar att serietecknaren, som en god representant för tiden, hade en världsbild präglad av stark tro på Västeuropa och USA:s överlägsenhet. Tekniken skulle, enligt Hergé, ge människan möjligheter att förändra och förbättra världen. Därmed bekräftar Hergé uppfattningen att 1900-talet var den tid då svartrockarna ersattes av vitrockarna som samhällets främsta elit. Ingenjören var med sin räknesticka och vita rock modernitetens vasstaste spjutspets.

Det är svårt att göra en antologi av denna omfattning rättvisa i en kortare anmälan. Vid sidan av de artiklar som presenterats här återfinns många fler av stort intresse. En sådan är Lars M. Anderssons om bilden av juden i skämtpressen. Andersson diskuterar konstruktionen av juden och den antisemitiska diskursen. Han visar inte bara hur juden visuellt framställdes som

kroknäst, girig och ondsint, utan diskuterar också att skämtpressen fick stor spridning och därmed potentiella möjligheter att påverka många människors uppfattningar om det judiska. Det är således frågan om ett massmedium i ordets rätta betydelse. Speciellt aktuell är naturligtvis Anderssons analys idag, då antisemitismen blommar upp i världen som en följd av de politiska händelserna i Israel och Palestina.

Mer än tusen ord är ingen helt lättläst och lättsmält bok, men intrycket av den är, när man tagit sig igenom den, att det är en intressant och givande studie. Kanske är de vetenskapliga analyserna inte alla gånger nydanande eller häpnadsväckande, men författarna visar ett djupt kunnande var och en inom sitt område och urvalet av artiklar illustrerar också väl den potential och bredd som finns i bildstudier längs skalan från officiella konungaporträtt till "trivialare" serieteckningar. Den som möjligtvis hållit sig tvivlande till värdet av bilder som historisk källa lär säkerligen bli övertygad om motsatsen efter läsningen av denna tunga studie. Den är alltså på många sätt föredömlig. Dock har jag en viktig invändning mot den: med tanke på att den behandlar bilder är illustrationernas kvalitet genomgående förvånansvärt usel. Varför har förlaget inte satsat på att använda färgbilder av hög kvalitet i stället för svart-vita av låg kvalitet? Nog hade illustrationer av god standard avsevärt förhöjt denna utmärkta studies värde och givit extra tyngd åt den. Som det nu är krävs det nämligen ibland just "tusent ord" för att beskriva bilder som i färgtryck hade kunnat tala för sig själva på precis det sätt som författarna avsett.

Agneta Lilja, *Flemingsberg*

Bo Göran Carlsson: *Religion, kultur och manlig homosexualitet. Homosexualitetens kulturella strukturer*. Carlssons, Stockholm 2000. 228 s. ISBN 91-7203-960-4.

Studien är en förkortad version av författarens avhandling i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet från 1996, och som han anger som religionsetnologisk. Boken är en översikt över världsreligionernas inställning till manlig homosexualitet i historia och nutid.

Komparativa studier i religionshistoria är numera alltför sällsynta. Få forskare vågar ta fram de breda penslarna och diskutera strukturer och långa utvecklingslinjer. Det är beklagligt. Inte minst har den amerikanske religionshistorikern Bruce Lincoln öppnat nya vägar för jämförande studier och i takt med att kritiken mot poststrukturalistiska teorier växer sig stark formuleras också nya teoretiska utgångspunkter för komparationens epistemologiska grund. Världsreligionerna som normproducenter vore ett utmärkt objekt för sådana analyser och föreställningar om homosexualitet och homosexuella ett tillräckligt provocerande tema för att göra skillnader tydliga både inom och mellan religionerna.

Tyvärr motsvarar inte Carlssons bok de förväntningar titeln ger. Det hade med största sannolikhet blivit en intressantare läsning om boken strukturerats tematiskt, än som nu indelats efter religion eller region: islam framstår som något tämligen monolitiskt, medan andra rubriker talar om "de kristna kulturerna". Asiens polyteistiska högkulturer är en annan kategorisering. "Naturfolken" framstår inte heller som en helt uppdaterad rubrik. Boken pendlar därför mellan att vara en hyllning till de homosexuella miljöer författaren funnit i de skrifter han studerar och en framställning av fördomarnas historia.

Man kan bara beklaga att Carlsson inte använt sig av nyare religionshistorisk och antropologisk empiri eller tagit teoretisk utgångspunkt i de senaste årens queerdiskussioner. Boken har snarast karaktär av att vara en kampskrift till försvar av de homosexuellas rättigheter snarare än ett kulturanalytiskt bidrag.

Catharina Raudvere, *Lund*